

PARFIYA DAVLATINING MADANIYATI XORIJIY TADQIQOTLAR NIGOHIDA

Rahimjonov Fayozbek Mirkomil o'g'li

Farg'ona davlat universiteti talabasi

rahimovfayozvbek08@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Parfiya davlatining madaniyati vujudga kelishi tarixi, rivojlanishi, shakllanishi, ahamiylar, yunon-makedonlarning ta'siri, diniy masalalar kabi jarayonlar xorijiy tadqiqotchilarning taqdim etgan ma'lumotlar asosida o'quvchilar uchun taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: din, madaniyat, me'morchilik, san'at, zardusht.

ABSTRACT

In this article, the history, development, formation, influence of the Achaemenids, Greco-Macedonians, religious issues, etc. are presented to the readers based on the information provided by foreign researchers.

Key words: religion, culture, architecture, art, Zoroastrianism.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Hozirgi globallashgan zamonda tarixning turli masalalarini o'rganish ustuvor masala sifatida talqin qilinmoqda, xususan tarixiy tajribalarning keng miqiyosda bilish, ulardan kerakli xulosalarni chiqarilishi esa o'z navbatida ushbu soha vakillari uchun eng kerakli unsur hisoblanadi. Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev: "Milliy ma'naviyatimizni rivojlantirish, uni xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz hayotiga singdirishda ijtimoiy-gumanitar fanlarning ahamiyati juda katta. Afsus, bu fanlar rivoji zamondan ortda qolmoqda. Xususan, biz uchun nihoyatda dolzarb bo'lgan tarix fani ham bundan mustasno emas. Tarixga oid ilmiy tadqiqot ishlari asosan bayonchilik, publitsistik usulda olib borilmoqda. Natijada, olis va yaqin o'tmishimizdagi ko'pgina voqealar mohiyati, ularni yuzaga keltirgan omillar va tarixiy qonuniyatlar ochilmasdan qolmoqda" – deb ta'kidlaydi[1:464]. Darhaqiqat Parfiya davlatining tashkil topishi hamda rivojlanish bosqichlarida o'zbek tarixini ham bezab o'tganligi ushbu ishning dolzarb hamda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / METHODS)

Ushbu ilmiy ishimiz doirasida biz Xorijiy adabiyotlarning ayrim nashrlaridan foydalangan holda mavzuyimizning mohiyatini ochib berishga harakat qilamiz hamda ish doirasida asosan o'zbek o'quvchilari uchun holisona fikrlarimizni taqdim etib boramiz. Mavzuning mohiyatini ochishda asosan Oxford University press nashri tomonidan tavfsiya etilgan mavzuga oid adabiyotlardan foydalanamiz.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS)

Sharqda Xitoy va Hindiston o'rtasida g'arbda O'rta yer dengizigacha cho'zilgan Parfiya o'z davrida imperiyaning eng keng hududlarni nazorat ostiga olib butun boshli Parfiya madaniyatini shakllantirgan. Ot ustidagi kamonchilar kabi harbiy mahorati va murakkab ot madaniyatini yaratishi bilan tanilgan bo'lsa-da, parfiyaliklar mohir diplomatlar ham edi. Parfiya savodli, ko'pincha ko'p tilli, bo'lib ular hamkorlik ruhi bilan hukmronlik qilishgan, bu o'z imperiyasidagi turli madaniyatlarga o'z an'analarini saqlab qolish erkinligini bergan [2:15].

Darhaqiqat Parfiyaliklar haqida so'z borganda ularning madaniyatlari asosan forsiy madaniyatlar aralashmasi asosida vujudga kelganligi haqida uzuq-yuluq fikrlar qulog'imizga chalinadi. Ammo shuni alohida inobatga olmog'imiz lozimki ushbu prototurk qabilalari keng hududlarni o'zlarining narozatlariga olib, noyob parfiyon me'morchiligi hamda san'atini yaratganlar. Bu esa o'z navbatida ular yakdil madaniy namunalarning yaratganligining asosidir.

MUHOQAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION)

Yahudiylik gullab-yashnab, nasroniylik mustahkam o'rtnashgan bir paytda, butparastlik va yunon panteoni bilan birga zardushtiylikning keng tarqalgan e'tiqod tizimlari ham rivojlandi. Biroq, ularning tanlagan xudosi Mitra bo'lib, u bir odamda ko'plab yunon xudolarining atributlariga ega bo'lgan va Zardushtning yaratuvchisi xudosi Ahura Mazdaning asosiy xudosi aylangan. Bu parfiyaliklarning zardushtiylik va yunonlar bilan munosabatlarida umumiy asosga ega bo'ldi. Bundan tashqari, parfiyaliklar Mitrani otda kamonchi bo'lganligi sababli o'zlashtirganidek, Mitra Parfiyanlarning o'ziga xos madaniy o'ziga xosligini rivojlantirganda muhim o'rinni egalladi. Chunki parfiyonlar mohir kamonbozlar edi [3:16].

Mesopotamiya orqali shimoldan sharq-g'arbgacha o'tadigan serdaromad ipak yo'llarini boshqargan parfiyaliklar ham savdogarlik bilan ham shug'illangan edilar. Shu bilan imperiya ishini olib borayotganlarga moddiy daromad va geosiyosiy maqom egaligi hsamoli esadi. Bundan tashqari, hukmron sinf yuqori darajadagi hashamatga ega bo'lib, rassomlar va hunarmandlarga bo'lgan talab yuqori edi, chunki ular ortiqcha to'plangan moddiy resurslarni san'atni rivojlanishiga sarf qilganlar, shu bilan birga ular mavjud infratuzilmani yaxshilashga va yangisini qurishga sarmoya kiritdilar. Bunday

rivojlanish qurilish materiallariga bo'lgan talabni va me'morlar, quruvchilar va tosh ustalarga bo'lgan ehtiyojni anglatardi. Hukmron tabaqa vakillarining yuqori mavqei kommunal va hashamatli tovarlarga o'z talabini yuzaga keltirgan bo'lsa-da, bunday mavqe ularning oilalari uchun moddiy farovonlik olib kelgan bo'lar edi [4:120].

Parfiyaning o'z xalqi mag'rurligi va muxtoriyatiga nisbatan diplomatik nafosat namunasi, ular Salavkiylar tarkibidan chiqib mustaqil hukmronlik yurgaza boshlaganlarida ko'rindi. Shu bilan birga Parfiyonlar salavkiylar bilan diplomatik munosabatlarda bir qadar ustun edilar bu esa ularning savdo imtiyozlarida namoyon bo'ldi. Parfiyonlar bilan savdo va tijorat bitimlari Salavkiylar uchun muqarrar foyda olish manbai edi. Shuning uchun Salavkiylar yangi va yosh, mustaqil qo'shnisiga savdoda imtiyozlarni berish bilan birga, sharqiy chegarada qo'shin to'plash imkonini berdi. Bu esa o'z navbatida Salavkiylar tomonidan qilinishi mumkin bo'lgan hujimga qarshi tura olish imkonini berdi.

Parfiya diplomatiyasining yana bir misoli ularning tangalaridan ko'rinadi. Ko'pgina Parfiya tangalarida o'z shohlari taxtda o'tirgani, cho'zilgan qo'li bilan kamon tutganligi tasvirlangan. Simbol murakkab, ammo samarali xabar yuborgan bo'lardi. Yoy Parfiya urushining eng samarali quroli va ularning harbiy qudratining kaliti edi. Yoyning tasviri mo'ljallanmagan, ammo qirol tomonidan ushlab turilgan bo'lib, Parfiyaning harbiy harakatlarga nisbatan diplomatiyaga bo'lgan istagini bildirgan [5:15].

Ularning diplomatiya siyosati birinchi navbatda rimliklarga nisbatan sinovdan o'tkazildi. Krass (mil. avv. 115-53) Parfiyaga asossiz hujum qilishdan oldin, Parfiya tinch yo'l bilan muammoni yechishga urundi. Krass Suriyada Parfiyaning yuragiga ketayotganda ham Parfiya qiroli Orodos II (miloddan avvalgi 57-37 yillar hukmronligi) uni bosqinchilik uchun qoralash va urush sabablarini so'rash uchun elchilar yubordi. Bundan tashqari, ular miloddan avvalgi 53-yilda Karreyda Krass ustidan irodali g'alaba qozongan bo'lsalar va g'alabalari uchun yodgorlik sifatida qo'lga kiritilgan Rim standartlarini o'rnatgan bo'lsalar ham, Parfiyanlar keyinchalik tinchlik uchun murojaat qilishdi. Fratlar IV (miloddan avvalgi 37—2-yillar hukmronligi) buyrug'i bilan Avgust bilan tinchlik shartnomasi tuzildi. Ushbu shartnoma ikki tomon o'rtasida o'nlab yillar davomida tinchlik o'rnatadi va har biriga iqtisodiy jihatdan gullab-yashnashiga imkon beradi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION)

Iskandar Zulqarnayn vafotidan keyin yuzaga kelgan davlat asoschis bo'lmish Salavka hokimiyatining yemirilishi hamda Parfiya uchun yakdil davlatning tashkil topish asoslari mustaxkamlangandan keyin yagona Parfiya davlati tashkil topdi. Salavkiylar garchan qanchalik kuchli bo'lmasin ularning zaiflashuvi tabiiy edi. Chunki juda katta hududlarni egallagan Salavkiylar davlati bundayin keng hududlarni

nazoratda ushlashi, bir vaqtning o'zida yon atrofidagi kuchli davlatlarga qarshi tura olish imkoniyatiga ega bo'lguchalik kuchni o'zida jamlamaganligi ham uning parchalanish omillaridan biri bo'ldi desak mubolag'a bo'lmas. Parfiya davlatiga asos slogan parnilar turkiylarga xos bo'lgan jangovorlik salohiyatiga ega ekanligi ularning keng hududlarga cho'zilgan yaxlit Parfiya imperiyasining tashkil topishig sabab bo'ldi. Imperiyaning madaniy salohiyati esa mukammal hamda qorshiq edi ammo bu uning hududining kengligi, turli millatlarning bir-biriga toqat qilganliklarini anglatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Mirziyoyev, Sh.M.(2021). Yangi O'zbekiston strategiyasi. O'zbekiston.
2. Curtis, V.S.(2007). The Iranian Revival in the Parthian Period. Tauris.
3. Mellor, R (2012). The Historians of Ancient Rome. Routledge.
4. Adalian, R.P.(2010). Historical Dictionary of Armenia. Scarecrow Press.
5. Bagnall, R.S.(2012). The Encyclopedia of Ancient History. Wiley-Blackwell.
6. Campbell, B.(2017). The Oxford Handbook of Warfare in the Classical World. Oxford University Press.
7. Chahin, M.(2018). The Kingdom of Armenia. Routledge.
8. Hornblower, S. (2012). The Oxford Classical Dictionary. Oxford University Press.